

A, Á

ABESSIVUS, ABESSÍVUSZ a névszóragozás határozós esete, amellyel valaminek a nemlétét, hiányát fejezzük ki állapothatározóként (a magyarban *nélkül* névutóval vagy fosztóképző + határozóraggal fejezzük ki pl. *pénz nélkül, érdemtelenül*)

ABLATIVUS, ABLATÍVUSZ a *honnan?* kérdésre felelő, irányt jelölő eset, a *-tól, -től* viszonyragos eset; határozói eset, a latin névszóragozás ötödik esete

ABLAUT a szótó magánhangzójának váltakozása az indoeurópai és sémi nyelvekben a ragozás és a szóképzés folyamán (pl. német *werfe, wirft, warf, geworfen* 'dob')

ABSZOLÚT FOKOZÁS a melléknév olyan fokozása, amelyet nem követ hasonlító szerkezet (pl. *leghűségesebb barát, szerencésebb időkben*)

ABSZOLÚT TŐ, RADIX olyan szótó, amely toldaléket (képzőt, jelet, ragot) nem tartalmaz, morfológiailag tovább nem tagolható, és a szó jelentésének a magvát hordozza (pl. a *kertészkedik* szó abszolút töve *kert*)

ABSZTRAHÁLÓDÁS olyan jelentésváltozás, amelynek során konkrétabb valóságelemek elnevezése elvontabb valóságelemekre megy át (pl. *remek* szavunk jelentésfejlődése: 'darab' → 'mesterdarab' → 'kiváló, nagyszerű')

ACCUSATIVUS, AKKUZATÍVUSZ, TÁRGYASET olyan eset, amely rendszerint az ígék tárgyát azonosítja; a latin névszóragozás második esete

ACTIVUM, AKTÍVUM cselekvő igemód (az indoeurópai nyelvekben)

ADAPTÁCIÓ 1. a nyelvi tevékenység általános, egyfelől biológiai, másfelől kulturális motiváltságú jellemzője, amely a diskurzusokban részt vevők különféle kommunikációs igényeinek, céljainak, elvárásainak a kielégítésére irányul, magában foglalva a választás és az egyezkedés lehetőségét, illetőleg képességét **2.** a toldalékok keletkezésének az a módja, amikor valamely szóvéget a nyelvérzék funkcióval bíró szóelemnek fog fel, leválasztja az illető szó testéről, és más szavakhoz toldalékként hozzáilleszti (pl. *csárda, kaloda* → *-da* szóvég az *óvoda, uszoda* szavakban); szóvég-megelevenedés

ADATBÁZIS strukturált, rendezett információt tartalmazó egység (pl. könyvtári katalógus), amely lehetővé teszi az adatok kívánt szempontok szerinti gyors lekérdezését

ADATKÖZLŐ elemzés céljára szolgáló nyelvi adatok forrásaként szereplő személy

ADATOLT olyan nyelvi alak, amelynek jelenbeli vagy múltbeli használatára léteznek adatok

ADEKVÁT 1. a megfigyelés szintjén olyan (nyelvtan), amely bármely formáról el tudja dönteni, hogy az adott nyelv mondata-e **2.** a leírás szintjén olyan (nyelvtan), amely elő is tudja állítani az adott nyelv összes mondatát **3.** a magyarázat szintjén olyan (nyelvtan), amely a nyelvcsajátító és nyelvhasználati lelki mechanizmusnak is hiteles modellje **4.** olyan (stílus), amely megfelel a közlési helyzetnek

ADESSIVUS, ADESSZÍVUSZ a ragozás helyhatározói esete, amely *hol?* kérdésre felel, és külső helyviszonyt fejez ki (pl. a magyarban *-nál, -nél* viszonyragos eset neve)

ADHORTATIVUS [adhortatívusz] az ige többes szám első személyű felszólító módja, amely közös cselekedetre buzdít

ADJECTIVUM [adjektívum] melléknév

ADJUNKTUM olyan mondatbeli elem, bővítmény, amely szabadon csatlakozhat a szerkezet fejéhez (a csoport legfontosabb eleméhez), és a kapott kategória megegyezik a fej kategóriájával

ADJUNKCIÓ az a jelenség, amikor egy egységhez újabb szegmentumot/mondatot toldunk

ADNOMINÁLIS SZÓSZERKEZET olyan alárendelő szó szerkezet, amelynek alaptagja névszó (pl. *piros virág*)

ADSZTRÁTUM 1. két különböző nyelv egymásra hatásának az a módja, amikor a két nyelv egymás mellett él, hat egymásra, de egyik sem szorítja ki a másikat **2.** egy szomszédos nyelvből átvett szavak, szerkezeti hatások együttese valamely nyelvben

ADVERBIÁLIS határozói

ADVERBIÁLIS SZÓSZERKEZET, HATÁROZÓS SZÓSZERKEZET olyan alárendelő szó szerkezet, amelyben az alárendelt tag az alaptag határozója (pl. *könyvtárban tanul, szépen beszél*)

ADVERBIUM, HATÁROZÓSZÓ az a szófaj, illetve szó, amely helyet, időt vagy egyéb körülményt (állapotot, módot, okot stb.) jelent, és a mondatban külön viszonyító elem nélkül, szótári szó formájában határozóként használják (pl. *elől, hanyatt, így, itt, most*)

AFÁZIA a beszédprodukción és/vagy a beszédértés lokális agysérülés következtében kialakult károsodása

AFERÉZIS a szókezdő (töbnyire hangsúlytalan) szótag elhagyása

AFFEKTÍV JELENTÉS egy megnyilatkozás által kiváltott érzelmi reakciók összessége

AFFEKTIVITÁS érzelmi töltés; a közlés érzelmi-hangulati velejárója

AFFIRMÁCIÓ állítás

AFFIXOID olyan szóelem az eszperantó nyelvben, amely toldalékként is, szótóként is használható

AFFIXUM, MELLÉKSZÓELEM (*régies*), **TOLDALÉK** olyan szóelem, amely önállóan nem fordulhat elő, tehát kötött morféma; funkciója a szótó jelentésének megváltoztatása, módosítása vagy a mondatbeli (szintaktikai) viszonyok jelölése (képző, jel, rag közösen)

AFFRIKÁLÓDÁS egyes mássalhangzók (réshangok, zárhangok, likvidák, nazálisok) zár-rés hanggá (affrikátává) alakulása, többnyire anélkül, hogy képzésük helye lényegesebben megváltozna (pl. *sz > c* : *baraszk > barack*)

AFFRIKÁTA, ZÁR-RÉS HANG olyan mássalhangzó, amelynek képzése egy zárelemmel indul, majd a zár felnyitásának fázisában az akadályt képző szervek réshangra jellemző pozícióban keresztül távolodnak egymástól (pl. a *cs, dzs, c, dz* hangok)

AFORIZMA általános igazságot kifejező tömör megállapítás

AFFRIKAANS [afrikánsz] a holland nyelvnek a Dél-afrikai Köztársaságban beszélt változata, amely a 18. századtól önálló nyelvnek tekinthető, és amelynek ma már 10 millió beszélője van

ÁGBANK, SZINTAKTIKAI ADATBÁZIS mondattanilag, szintaktikailag elemzett mondatok adatbázisa, ágrajzok gyűjteménye

ÁGENS a mondatnak az a szereplője, aki szándékosan cselekedve okozza az eseményt

AGENTIVUS, ÁGENTÍVUSZ a cselekvés kezdeményezőjének, végrehajtójának az esete, amely nem (feltétlen) alanya a mondatnak (pl. *az apától megdicsért gyermek*)

AGGLUTINÁCIÓ, AGGLUTINÁLÓDÁS az a folyamat, amelynek során egy szó önállóságát elvesztve az előtte álló szóhoz tapadva toldalékká válik (pl. a *-hat/-het* igeképző vagy a *-né* asszonynévképző)

AGGLUTINÁLÓ NYELV, RAGOZÓ NYELV azok a nyelvek, amelyek elsősorban a szavakhoz ragasztható analitikus nyelvi elemekkel (a magyarban képzőkkel, jelekkel, ragokkal) módosítják a szavak jelentését, illetőleg megváltoztatják a szavak egymáshoz való viszonyát (pl. a magyarban *el-vál-aszt-hat-atlan-ok-nak*)

AGLOSSZÁLIS NYELVI ESZKÖZ hangalakhoz nem kapcsolódó nyelvi kifejező-eszköz (pl. a preuráli korszakban a mozzanatos igék igeminőségéhez külön időjel nélkül is hozzátartozhatott a befejezettség és innen a múltidejűség, ám ezzel szemben a mai magyarban a múlt időt *-t, -tt* időjel fejezi ki)

AGRÁFIA betű leírásának, a folyamatos írás motoros kivitelezésének súlyos zavara

ÁGRAJZ a szintaktikai elemzések vizuálisan fára emlékeztető megjelenítése

AGRAMMATIZMUS az adott nyelv szóképzési, mondattani stb. szabályait nem követő nyelvi alakok létrehozása

AJAK-FOG HANG, LABIODENTÁLIS a felső fogsorral és az alsó ajakkal képzett mássalhangzó (pl. *f, v*)

AJAKHANG 1. olyan beszédhang, amelyet ajkunk működésével (vele zárt vagy szűk nyílást alkotva) képezünk; labiális **2.** olyan mássalhangzó, amelynek zárját vagy rését ajkunkkal képezzük (pl. *b, p, m*)

AJAKKEREKÍTÉSES MAGÁNHANGZÓ, KEREKÍTETT MAGÁNHANGZÓ, LABIÁLIS MAGÁNHANGZÓ az ajkak kerekítésével képzett magánhangzó (pl. *o, u, ö, ü*)

AJAKRÉSES MAGÁNHANGZÓ, ILLABIÁLIS MAGÁNHANGZÓ olyan magánhangzó, amelyet ajkunk kerekítése nélkül, széles ajaknyílással képezünk (pl. *á, e, é, i*)

AJÁNLÁS az irodalmi vagy zenei mű elejére írott szövegtípus, amellyel a szerző a művét tisztelete, megbecsülése, hála jeleként valakinek ajánlja

AKADÁLY beszédhang előállításához képzett szűkület a szájüregben vagy a garatban

AKCENTUS 1. ejtésmód **2.** kiejtésbeli sajátság, amely nem tökéletes az adott nyelv normái szerint, és ezzel elárulja az idegen eredetet **3.** hangsúly

AKCIÓMINŐSÉG, AKCIÓ (*ritka*) az igével jelölt cselekvés, folyamat vagy történés lefolyásának módja, a morfológiailag összetett ige toldalékolással (képzéssel) vagy igekötővel bevezetett járulékos tulajdonsága

AKKOMODÁCIÓ, ALKALMAZKODÁS 1. az a fonetikai törvényszerűség, hogy valamely hang – bizonyos képzőmozzanatait tekintve – a szomszédos hanghoz hasonlóbbá vagy azzal azonossá válik (pl. *hamvas, késsel*) **2.** a beszédpartner beszédéhez való – többnyire automatikus – igazodás (szóhasználatban, kiejtésben, beszédtempóban, szünettartásban stb.)

AKKUZATÍVUSZ, ACCUSATIVUS, TÁRGYESZET a névszónak az az esete, amely rendszerint az igék tárgyát azonosítja, és a *kit?, mit?* kérdésekre felel; a latin névszóragozás második esete

AKRONIM, MOZAIKSZÓ (*EN SZ, gyes, OTP*) szavak kezdőbetűiből vagy kezdő szótagjaiból összeállított szó

AKRONÍMIA mozaikszó-alkotás

AKROSZTICHON olyan költemény vagy más szöveg, amelynek meghatározott (például sorkezdő) betűit összeolvasva egy szót, nevet kapunk

AKTÁNS 1. olyan mondatrész, amely nem önálló, hanem az ige által vonzott kötelező vagy fakultatív bővítmény **2.** (az esetgrammatikában:) a beszélő

AKTÍV NYELVTUDÁS egy személy által a beszéd vagy írás folyamata során alkalmazott nyelvismeret

AKTÍV SZÓELEM, PRODUKTÍV SZÓELEM olyan szóelem (tő vagy toldalék), amely világosan felismerhető funkcióval új szavak vagy szóalakok létrehozásában vesz részt (pl. az *-ás, -és* képző a *betonozás* szóalakban)